

УДК 159.9.07

DOI: [https://doi.org/10.32405/2413-4139-2024-2\(33\)-55-62](https://doi.org/10.32405/2413-4139-2024-2(33)-55-62)

Ковальчук Юрій,

м. Київ, Україна

 <https://orcid.org/0000-0000-6686-3579>

ОБДАРОВАНІСТЬ У СВІТЛІ ПРИНЦИПІВ ІДЕНТИФІКАЦІЇ: СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ І ПІДХОДИ ДО ВИМІРЮВАННЯ

Анотація.

Зміст статті складає виклад результатів спроби виокремлення і опису принципів ідентифікації обдарованості. Точкою відліку цієї дослідницької ініціативи обрано загальнонаукове значення поняття принципу. Загальнонауковий зміст категорії принципу окреслено засобами таких констатацій. Принцип відображає стійкі характеристики і ключові функціональні тенденції, що зумовлюють специфіку феномена як цілісного утворення, містить схеми його об'єктивного розуміння і пояснення, а також алгоритми вимірювання із зазначенням рамок реалістичних можливостей і обмежень та правила цілеспрямованої взаємодії з ним для розв'язання практичних проблем і завдань. Принципи ідентифікації обдарованості трактуються як конструкти, що відображають результати її дослідницького пізнання, ступінь її розуміння як феномена і відіграють роль орієнтирів у побудові подальших її досліджень, а також ідентифікації її як феномена та її особливостей у практичних цілях: для її розвитку, забезпеченні умов для досягнення індивідом оптимальних ступенів продуктивності своєї обдарованості. Гіпотетичні діагностичні принципи віддзеркалюють загальні закономірності виникнення, функціонування і розвитку обдарованості. Вони являють собою когнітивні утворення, конструкти наукового мислення, що застосовуються в пізнанні природи феномена обдарованості в ролі інструмента, який визначає параметри і межі можливостей проведення дослідницьких і діагностичних вимірювань. У статті наведено дефінітивний опис таких принципів дослідження і ідентифікації обдарованості: принцип специфічності; принцип автентичності; принцип продуктивності; принцип асоціації; принцип когнітивної складності; принцип цінності ефекту обдарованості; принцип ступеня вираженості обдарованості; принцип динаміки; принцип гнучкості; принцип презумпції бездарності.

Ключові слова: ідентифікація обдарованості; принципи ідентифікації обдарованості; принцип специфічності; принцип автентичності; принцип продуктивності; принцип асоціації; принцип когнітивної складності; принцип цінності ефекту обдарованості; принцип ступеня вираженості обдарованості; принцип динаміки; принцип гнучкості; принцип презумпції бездарності.

Коли б можна було проігнорувати існуюче у науці природне для її сутності табу на тавтологію у наукових дефініціях, то відповідаючи на питання про те, що таке принцип у науці, можна було б сконструювати таке визначення: «Принцип у науці – це принципова наукова позиція, якої дотримуються у науці». Словосполучення «принципова наукова позиція» мала б означати у цьому експериментальному визначенні щось таке, що має для певної науки та її представників настільки важливе значення, що відступити від такої позиції, покинути її дорівнює зраді, ренегатству, втраті зв'язку з реальністю, закони якої вивчає та описує наука, відмову від розуміння явищ, які утворюють цю реальність, і того, як вони влаштовані і працюють.

Що ж означає принципова позиція чи, що одне і те ж саме, принцип у науці? Категорія принципу використовується в різних розділах науки і попри відмінності між ними, які зумовлені особливостями досліджуваних ними явищ і здобутих про них знань, має спільне, тобто загальнонаукове значення.

Загальнонауковий зміст категорії принципу відображає стійкі характеристики та ключові функціональні тенденції, що визначають специфіку феномена як цілісного в сукупності його вимірів і складників утворення, містить схеми його об'єктивного розуміння і пояснення, а також алгоритми вимірювання зі зазначенням рамок реалістичних можливостей і обмежень та правила цілеспрямованої взаємодії з ним для розв'язання практичних проблем і завдань.

Принцип – це закономірність, що віддзеркалює природу світового устрою або окремого явища, яку неможливо змінити на свій розсуд, подолати чи пристосувати для своїх потреб у спосіб,

що суперечить природному облаштуванню і порядку, які визначають загальні та спеціальні особливості функціонування феноменів, тенденції їх поведінки в типових умовах і ситуаціях. Під поведінкою феномена в загальнонауковому значенні варто розуміти сукупність змін у його структурній і функціональній організації, викликаних особливостями взаємодії з іншими феноменами, сукупність фізичних, хімічних, біологічних, актів психологічних реакцій та ініціацій, що виникають у контекстах сили і динаміки загального і специфічного типів взаємодії.

Принцип відображає фундаментальні структурні, функціональні, динамічні та просторові характеристики феноменів, а відтак, виконує в тому чи іншому розділі науки роль фундаментальних засад. Принцип – це фундаментальна пояснювальна модель, яка дає відповідь на питання про те, що собою являє той чи інший феномен, якими є його структура і функції, як він працює і які явища та ефекти генерує. Його невіддільною складовою частиною є інформація про закономірності, що визначають межі можливостей і параметри вимірювання феномена, а також можливості його практичного використання.

Гостроактуальною є проблема виокремлення і дефініціювання принципів у науці про обдарованість. Потреба в принципах охоплює увесь простір гіфтологічного знання: від уявлень про обдарованість до практики її ідентифікації та розвитку.

Аналізу з критичних позицій, тобто з позицій наукових принципів, потребують аморфні емпіричні уявлення про обдарованість, що побутують (попри безліч запропонованих дефініцій) у гіфтологічному теоретичному і практичному дискурсі. Такі уявлення, що сформувалися під впливом семантичної оболонки слова «обдарованість», не залишаються ізольованим і нейтральним у свідомості дослідників конструктом. Вони виконують роль чинника, що генерує інші уявлення, зокрема уявлення про те, що таке обдарована дитина чи доросла людина, як здійснювати діагностику і розвиток обдарованості тощо. Вплив на утворення асоціативного зв'язку між уявленнями про різні сторони функціонування феномена обдарованості ілюструє поширене розуміння метафоричного поняття «обдарованість». На поверхні підтексту його конструкції побутує образ, що асоціюється з метафоричним понятійним конструктом «дар божий». Далі цей образ трансформується та розгортається в концепцію походження обдарованості як властивої людині якості: ця якість є даром божим, тобто дарується людині сторонньою силою, є актом божої волі чи одним із позитивних і щасливих актів надскладних трансформацій, які називають коротким поняттям еволюції. Згідно з таким трактуванням, обдарованість – дар еволюції. Проте спостереження за особливостями використання поняття обдарованості в контексті практики побудови і застосування суспільних очікувань відкриває, до певної міри несподіваний і парадоксальний щодо рецептивної концепції обдарованості, інший вимір пояснення її поняття як феномена: обдарованість – це не лише те, що даровано людині, а й щось таке в людині, що дарує. Саме на основі такого імпліцитного концептуального уявлення про обдарованість вибудовується система загальних соціальних очікувань щодо неї і очікувань щодо поведінки тих індивідів, які (відповідно до цих уявлень і налаштувань) наділені здатністю дарувати якісь корисні і потрібні для життя речі. У рамках таких очікувань питання про походження здатності дарувати відходить на задній план і це зумовлює зниження або нівелювання актуальності проблеми розпізнавання обдарованості. Розпізнавання здійснюється за алгоритмом простої моделі: якщо людина показує свою здатність дарувати, то вона здатна це робити, є обдарованою і відповідно зобов'язана дарувати. Якщо людина обдарована, наділена здатністю дарувати, то вона це покаже, здійснюючи акти дарування; якщо вона це покаже, то вона підлягає очікуванню від неї актів дарування, подарунків; якщо вона не буде дарувати, то тоді вона не обдарована, а звичайна або ж бездарна. Так виглядає простий гіфтологічний силлогізм. Він не відповідає складності феномена обдарованості та складності процесу дарування, продукування дарів – артефактів і наративів. Відповідно простий гіфтологічний силлогізм перешкоджає науковому пізнанню феномена обдарованості, який вимагає відсторонення від прагматично – рецептивної її моделі і її суспільного аналога – меркантильно-рецептивної моделі побудови відносин з обдарованими членами суспільства і соціальними

групами, що виявляється в ставленні до них як до машин, що продукують і в очікуванні від них як від машин безперервного механічного конвеєроподібного продукування.

Науковий підхід до пізнання обдарованості вимагає її дослідження як явища, що складає пізнавальний інтерес безвідносно до того, що він може «дати» чим він може бути корисним, як явища цікавого тим, що воно являє собою само по собі, як воно влаштоване і як воно функціонує. Це тим більше важливо, що йдеться про явище, яке є складовою частиною надскладного феномена – феномена людини. Рівень самоцільності наукового інтересу до цього явища ще більше підвищує той факт, що обдарованість і її прояви належать до категорії вищих можливостей людини. Це в прямому значенні один із визначальних і ключових складових «конструктивів» феномена людини, що являє собою самостійну наукову проблему та інтерес. Успішність наукових досліджень феномена людини і такого компонента її організації, як вищі здібності значною мірою (як свідчить досвід його дослідження), залежить від світоглядних орієнтацій щодо певного феномена, від уявлень про нього, тобто від уявлень про те, що він собою являє і пояснення того, як він влаштований, із чого він складається і як те, з чого він складається асоційовано в механізм, який працює. Такі світоглядні орієнтації разом з іншими елементами містять принципи.

Принципи наукового вивчення обдарованості відображають результати його дослідницького пізнання, ступінь її розуміння як феномена і відіграють роль орієнтирів у побудові подальших її досліджень, а також – ідентифікації її як феномена та її особливостей у практичних цілях: для її розвитку, забезпеченні умов для досягнення індивідом оптимальних ступенів продуктивності своєї обдарованості – на благо своєї екзистенції та життя суспільства. Принцип віддзеркалює загальні закономірності виникнення, функціонування та розвитку обдарованості, спростовує уявлення, які не відповідають цим закономірностям і відкриває нові перспективи наукового бачення обдарованості, що з'являються в результаті застосування принципу в її дослідженнях і практиці діагностичної роботи. Він являє собою когнітивне утворення, конструкт наукового мислення, що поєднує дві загальні функції: відображення природи феномена обдарованості та його вимірів, а також орієнтира в його дослідженні та ідентифікації, що визначає параметри і межі можливостей проведення дослідницьких і діагностичних вимірювань. Виокремлення аспектів науково-дослідницької функції гіфтологічного принципу містять такі його дефініції:

- гіфтологічний світоглядний інструмент, що відіграє роль ключа розуміння і уміння застосування способів;
- стратегія ідентифікації та діагностичної оцінки обдарованості, що відображає базові характеристики її вияву, розвитку і продуктивної експресії;
- векторальний орієнтир, що відкриває шляхи і способи розв'язання проблеми і розв'язання завдання;
- модель пояснення, що віддзеркалює фундаментальні та часткові закономірності, тенденції й особливості.

Аналіз досвіду житейських і наукових форм дослідження і ідентифікації обдарованості становить передумови виокремлення і формулювання таких її принципів: принцип специфічності; принцип автентичності; принцип продуктивності; принцип асоціації; принцип когнітивної складності; принцип цінності ефекту обдарованості; принцип ступеня вираженості обдарованості; принцип динаміки; принцип гнучкості; принцип презумпції бездарності.

Принцип специфічності – стратегічна позиція у здійсненні ідентифікації і діагностичної оцінки обдарованості як якості, призначення і характеристики якої утворюють межі її структурно-функціонального контексту і призводять до появи окремого специфічного феномена. Принцип націлює на врахування в процесі діагностики обдарованості її відмінностей від інших структурно-функціональних конструктивів психіки і її меж як специфічного феномена. Стрижнем принципу є теза: достовірна ідентифікація і діагностична оцінка обдарованості – це специфічна ідентифікація і діагностична оцінка. Принцип застерігає від необгрунтованого розширення в процесі здійснення діагностичної роботи структурно-функціональних меж обдарованості і її трактування як феномена, релевантного феномену всієї системи психіки та/або людини.

Дотримання вимог принципу специфічності в процесі ідентифікації і діагностики надає можливість уникнення діагностичної дисперсії образу обдарованості та виявлення її дійсних характеристик у специфічній їх асоціації як функціональної цілісності. Орієнтація на принцип є важливою не лише для уникнення розширеного трактування обдарованості і аморфізації її діагностичної картини, а й для розуміння її сутності як феномена. Принцип забезпечує бачення обдарованості як специфічної якості людини, тобто якості, що здійснює спеціальну роботу в загальному її функціонуванні і властива не всім людям, а специфічній категорії людей.

Принцип асоціації – діагностична стратегія, яка орієнтує на методологічне трактування обдарованості як асоціативного за своєю природою феномена. Згідно з методологією, фундаментальною закономірністю структурно-функціональної організації обдарованості як системного утворення є асоціативний характер структурних і функціональних зв'язків специфічних здібностей, що визначають предметну спрямованість обдарованості, із когнітивними, афективними, особистісними, спонукальними та іншими ланками психічного функціонування людини, а також чисельними соціокультурними чинниками, які утворюють у процесі їх складної взаємодії значущий для виявлення, розвитку і втілення обдарованості внутрішній і зовнішній контексти, неповторна конфігурація асоціації елементів яких утворює її єдиний структурно-функціональний контекст. У просторі єдиного структурно-функціонального контексту обдарованість набуває якостей системного утворення, стає активною і продуктивною. Здійснити достовірну ідентифікацію та діагностичну оцінку обдарованості за методологією і алгоритмами принципу асоціації означає виявити значущі характеристики обдарованості в контексті неповторної конфігурації асоціативних зв'язків її структурно-функціональних компонентів.

Принцип автентичності – це стратегія ідентифікації ознак обдарованості, органічно притаманних їй як феномену. Необхідність застосування принципу зумовлена ненадійністю показників такого критерію оцінки результатів функціонування обдарованості, як оцінка продуктів діяльності індивіда. Принцип автентичності – основний інструмент ідентифікації обдарованості як феномена, який виникає в контексті складної взаємодії чинників внутрішнього і зовнішнього середовища, що призводить до утворення асоціації здібностей високого рівня продуктивності. Використання принципу відкриває можливість виявлення та врахування у виробленні діагностичної картини обдарованості індивіда не лише прямих показників її вияву в предметних результатах (прагматичний підхід доказової діагностики обдарованості), а й супровідних чинників утворення її потенціалу, що має особливо важливе значення в галузі діагностики і розвитку обдарованості у дітей і осіб, які перебувають у стані невизначеності щодо ідентифікації та персоналізації ресурсів своїх здібностей (гуманістичний підхід до доказової діагностики обдарованості). Принцип віддзеркалює закономірності виникнення феномена обдарованості як фундаментальної ланки надскладного наповненого нелінійними схемами змін і суперечностей руху розгортання і персоніфікації пропріоресурсів індивіда в процесі становлення його індивідуальності, яка у завершеній формі являє собою неповторну асоціацію елементів психологічної організації, що визначає самобутність його існування та конструктивної пізнавальної і креативної активності. Згідно з принципом, у внутрішньому аспекті обдарованість є продуктивною і автентичною, коли у її структурі актуально присутні та вступають у функціональний резонанс між собою два компоненти: адекватного віддзеркалення сутнісних характеристик об'єкта, на який спрямовані пізнавальні та креативні дії обдарованого індивіда, і їх відображення у вимірі його рефлексивної оптики крізь призму його індивідуальної світоглядності і дійсності неповторного актуального самовідчуття. Резонанс, який виникає між сутнісними характеристиками об'єкта та ідентичністю суб'єкта, є стрижнем автентичності, яка як механізм породжує рефлексивну і креативну відповідальність і чесність обдарованого індивіда, що набуває значення чинника, який значною мірою сприяє продукуванню вагомих і оригінальних результатів творчості, які мають цінність як для самого індивіда, так і для суспільства. Діагностичне виявлення і оцінка наявності чи відсутності такого асоціативного резонансу становить ключовий механізм застосування принципу автентичності. Одним із вимірів автентичності обдарованого індивіда є розвиток ним неповторної рефлексивної активності, оригінальності свого

загального і спеціального (пов'язаного з профільною діяльністю) мислення, а також здібностей генерування своїх власних оригінальних думок та ідей. Цей важливий інформативний індикатор автентичності в актах експресії обдарованості розглядається як значущий показник у процесі її ідентифікації та діагностичної оцінки. Автентичність обдарованості віддзеркалює гіфтологічний стиль у когнітивному, художньому, науковому, екзистенційному, поведінковому та інших видах конструктивної активності індивіда. Існування закономірного органічного асоціативного зв'язку автентичності та обдарованості доводить практика розпізнавання за критерієм гіфтологічного стилю авторства продуктів творчості. Застосовується принцип автентичності як засаднича настанова гіфтологічної діагностики, що націлює на виявлення глибинних сутнісних характеристик обдарованості і подолання формальних схем її діагностичного відображення, а також як концептуальна основа розроблення теоретичної і технологічної моделей її доказової ідентифікації.

Принцип продуктивності – стратегічна настанова, що націлює на ідентифікацію обдарованості за результатами її вияву і формулювання на цій основі відповіді на перше фундаментальне питання діагностики обдарованості – про присутність чи відсутність в індивіда обдарованості. У ролі визначальних доказових критеріїв і показників наявності обдарованості застосовуються втілені в доступних для сприйняття предметні результати активності індивіда, матеріалізовані форми продуктів його діяльності, що мають соціальну і культурну цінність. Пріоритетними в структурі стратегії є показники високого ступеня якості, оригінальності та досконалості генерованих артефактів і наративів. Недоліком принципу є ігнорування ним імпліцитних аспектів розвитку обдарованості, діагностичного прогнозу щодо потенційних можливостей обдарованості, артикульований або прихований скепсис щодо «матеріально» недоказаної продуктивності здібностей індивіда, що завдає особливої шкоди в ідентифікації і діагностичній оцінці стану і перспектив розвитку обдарованості дітей.

Принцип цінності ефекту обдарованості. Його застосування відкриває можливість на основі науково обґрунтованих індикаторів об'єктивно визначати масштаб ефекту обдарованості, ступінь того впливу, який він справляє на певну сферу суспільного життя, а отже, і на рівні розвитку і продуктивності здібностей індивіда, для номінації яких у стихійній і науковій гіфтологічній практиці використовуються емпіричні поняття обдарованості, таланту, геніальності.

Принцип когнітивної складності – когнітивна модель орієнтації та технологічної поведінки дослідника і діагноста обдарованості, що застерігає від здійснення дій спрощення в оцінці ступеня розвитку і характеристик здібностей індивіда, що зазвичай виявляється у використанні для цього одного або обмеженої кількості критеріїв і показників, а також застосуванні формальних показників, які не віддзеркалюють сутнісних характеристик обдарованості. Принцип орієнтує на бачення обдарованості як складного багатовимірного феномена і застосування для його діагностики достатньої кількості відповідних такій його природі діагностичних інструментів.

Принцип презумпції бездарності – стратегічна світоглядно-дослідницька позиція, яка застерігає від поверхневих, передчасних і недостатньо обґрунтованих висновків про низький ступінь розвитку здібностей індивіда, що ідентифікується з допомогою використання метафори бездарності. Застосування метафори бездарності щодо оцінки здібностей даного індивіда на підставі інформації про його ефективність в одному виді діяльності, на окремому віковому етапі його життя, в одному чи декількох епізодах виконання завдання чи розв'язання проблеми, аналізу одного або декількох продуктів його діяльності кваліфікується з позиції принципу презумпції бездарності як необґрунтоване, емоційно зумовлене й упереджене. Один із аспектів принципу пов'язаний із необхідністю подолання фрагментарності діагностики обдарованості, що виявляється в такій її оцінці, яка базується на ситуативному визначенні стану здібностей індивіда, тобто їх оцінці в даній ситуації, яка може не відповідати найбільш продуктивній версії асоціації його здібностей. У такій ситуації він може виглядати неефективним, непродуктивним і безсилим у вирішенні відповідних ситуацій завдань, а отже, справляти враження бездарної людини. Проте в іншій ситуації, у якій цей індивід буде застосовувати свої здібності в контексті іншої діяльності і вирішення інших завдань, варіант асоціації його здібностей може виявитись ефективним і відповідати

критеріям обдарованості. Різновидом ситуативного підходу до діагностики обдарованості є віковий ситуатизм, що виявляється в екстраполяції оцінки здібностей індивіда, зробленої в контексті ситуації актуального вікового періоду його життя, на контекст простору його життя загалом. Таке узагальнення є не лише порушенням принципу презумпції бездарності, а й проявом одного з загальних когнітивних спотворень. Має місце, зокрема, у випадках оцінки потенціалу здібностей випускників освітніх закладів, коли вони роблять перші кроки у своїй професійній діяльності. До числа порушень принципу презумпції бездарності належить гіфтологічний ейджизм, який виявляється в ідентифікації здібностей індивіда як нерозвинутих і неефективних на основі уявлення про загальні вікові можливості розвитку і ефективності здібностей людини. Застосування такої схеми ідентифікації здібностей індивіда призводить зазвичай до продукування помилкових оцінок і висновків як щодо представників ранніх стадій онтогенезу, коли має місце низька оцінка, недооцінка чи зневага можливостей дітей, так і щодо представників пізніх його стадій. Принцип презумпції бездарності покликаний застерігати від винесення індивіду «вироку бездарності» на основі обмеженої даною ситуацією інформації про продуктивність його здібностей і уникати в такий спосіб різних видів і форм ситуатизму в їх ідентифікації і діагностичній оцінці. Принцип орієнтує на всебічне систематичне вивчення здібностей індивіда, їх прояву в різних ситуаціях, видах діяльності та формах активності. Його застосування передбачає подолання гіфтологічного ситуатизму, ейджизму, сексизму та інших форм спотворення, спрощення і упередженості в оцінці стану розвитку і продуктивності здібностей індивіда. Ключовим алгоритмом у формуванні висновку про стан здібностей є виявлення конспецифічності – встановлення відповідності між специфічними здібностями структури обдарованості індивіда і чинниками специфічних вимог до них того виду діяльності, виконання якої він здійснює. Алгоритм націлює на дотримання стратегії неупередженості в оцінці стану здібностей даного індивіда, орієнтує суб'єкта діагностичної оцінки на те, щоб утримуватися від висновку про його бездарність до моменту отримання шляхом проведення емпіричної розвідки достовірної об'єктивної інформації про систематичний низький або посередній рівень ефективності його активності в усіх її сферах і різновидах.

Принцип гнучкості – діагностична позиція, яка передбачає розуміння та врахування в ідентифікації та діагностичній оцінці обдарованості тієї фундаментальної її особливості, що її розвиток і набуття нею оптимального ступеня продуктивності постає складним нелінійним і неоднорідним процесом. Феноменологію цього процесу складають такі явища і чинники, як:

- закономірне чергування стадій прискорення і сповільнення динаміки розвитку і продуктивного вияву обдарованості, підвищення і зниження ступеня її продуктивності;
- досягнення в експресії обдарованості пікових значень і її зниження до кризових показників;
- поєднання в розвитку і експресії обдарованості спонтанних сплесків і тяжкої виснажливої рутинної роботи;
- неоднорідність вияву обдарованості на різних вікових етапах, присутність у цілісному життєвому процесі обдарованого індивіда досвіду поєднання проявів обдарованості та бездарності як результату природної спеціалізації обдарованості на одному або декількох видах діяльності;
- поєднання латентних і експресивних стадій розвитку обдарованості;
- значний ступінь природної імпліцитності та непередбачуваності розвитку потенціалу обдарованості;
- присутність впливу на розвиток обдарованість різноманітних конструктивних і деструктивних чинників;
- присутність впливу на розвиток обдарованості чинників помилок соціальної перцепції обдарованих індивідів як у позитивному, так і в негативному значенні;
- використання в стихійній народній і науковій ідентифікації і діагностичному оцінюванні обдарованості стереотипних схем, ригідних налаштувань і упередженості.

Стрижнем принципу є позиція максимальної толерантності до невизначеності щодо діагностичної оцінки здібностей індивіда і утверджує погляд на кожну людину як на обдаровану, якщо немає доказової інформації про неї як про позбавлену здатності ефективною активності хоча б

в одній сфері суспільного буття. У цьому значенні принцип гнучкості передбачає проведення стихійної емпіричної чи наукової розвідки того, у яких формах активності та діяльності індивід є ефективним і неефективним.

Принцип динаміки – стратегія ідентифікації та діагностичної оцінки обдарованості, яка призначена для подолання уявлення про обдарованість як утворення, що виникло в певний момент і залишається незмінним протягом значних відрізків онтогенезу чи впродовж усього життя. Підтекст цього уявлення складає образ обдарованості як природного дару, який у своїй належності комусь залишається його незмінним і невіддільним атрибутом, що є подарунком долі: він або є або його немає. Таке сприйняття і розуміння обдарованості віддзеркалює формула стихійної гіфтології: «якщо мама не дала, то вже ніхто не дасть». Серед наукових уявлень, що відповідають за своєю сутністю наведеному уявленню стихійного походження, вирізняється уявлення про розвиток і застосування ресурсів обдарованості як про лінійний безперервний і незмінний процес. Сучасним науковим уявленням про обдарованість відповідає концепція обдарованості як динамічного феномена, тобто феномена, що перебуває в стані постійного процесу, який являє собою систему змін, основними різновидами яких є зміни еволюційного і стрибкоподібного характеру, зміни прискорення чи уповільнення, зміни прогресивного поступу чи регресії тощо. Принцип динаміки віддзеркалює сутність феномена розвитку обдарованості як процесу. Він постає одним із засадничих принципів в ідентифікації і діагностичній оцінці обдарованості. Проте його використання є важливим не лише в практиці діагностики обдарованості, а й у практиці її керованого розвитку.

Принцип ступеня вираженості обдарованості – діагностична стратегія, мета застосування якої є полягає в отриманні інформації про ступінь обдарованості індивіда. Отримання такої інформації складає зміст другого фундаментального питання діагностики обдарованості, що набуває актуальності після отримання позитивної відповіді на перше фундаментальне її питання – про присутність чи відсутність у даного індивіда обдарованості. До когнітивних конструктів, які зазвичай використовуються в емпіричній стихійній і науковій практиці і які відображають зміст другого фундаментального питання діагностики обдарованості, належать такі формулювання: «Який ступінь її/його обдарованості?», «Якої величини є її/його обдарованість?», «З яким масштабом обдарованості ми маємо справу?», «Як визначити рівень її/його обдарованості?», «Які існують ступені обдарованості і з яким з них ідентифікувати її/його обдарованість?», «Яка різниця між обдарованістю, талантом і геніальністю і чи є підстави для того, щоб назвати його геніальним / її геніальною?».

Концептуальною основою принципу є ідея взаємозв'язку ступеня вираженості обдарованості і рівня її розвитку і продуктивності: чим вищий ступінь вираженості обдарованості, тим вищим є її рівень розвитку і продуктивності. Структуру ідеології принципу складають такі базові концепти: 1) відповідно до своєї природи обдарованість закономірно тяжіє до експресії: вона не може не бути вираженою; 2) обдарованість завжди відзначається ступенем вираженості; 3) ступені вираженості обдарованості є змінною величиною: під впливом тих чи інших чинників вони можуть зростати або знижуватися. Сутність принципу ступеня вираженості обдарованості полягає в диференційній ідентифікації і діагностичній оцінці, пошуку і описі науково обґрунтованих критеріїв і показників ступенів розвитку і продуктивності обдарованості індивіда та вдосконалення на основі їх використання практики диференційної діагностики ступенів розвитку і продуктивності обдарованості. Для опису ступенів вираженості обдарованості в сучасній науковій емпіричній практиці використовуються метафоричні категорії схильності, обдарованості, таланту, і геніальності. Проблема розроблення науково обґрунтованої класифікації ступенів вираженості обдарованості належить у гіфтології до категорії високого ступеня актуальності.

Отже, гіфтологічні діагностичні принципи – система наукових світоглядних інструментів ідентифікації та діагностичної оцінки обдарованості. Їх використання, як і будь-якого іншого інструментарію, передбачає дотримання моделі доцільності – доречності. Ця модель зумовлює можливість використання системи принципів ідентифікації і діагностичної оцінки обдарованості

в широкому діапазоні варіантів їх набору: від варіації повного їх переліку до визначеного умовами конкретного випадку скороченого набору.

Принципи – не лише інструменти, що окреслюють загальні орієнтаційні можливості та правила застосування засобів діагностики обдарованості, які дають можливість здобувати гіфтологічну інформацію відповідної змістової спрямованості. Вони відзначаються власним діагностичним потенціалом: їх використання надає можливість отримувати безпосередню інформацію про обдарованість індивіда, ті чи інші її виміри і особливості. Гіфтологічні принципи відкривають виміри ідентифікації обдарованості, виміри ж її ідентифікації відкривають виміри обдарованості як феномена.

Використані літературні джерела

1. Фрідман Р. Розгадка геніальності. Як працює інженерія ідей / Р. Фрідман; пер. з англ. А. Дудченко. – 2-е вид. – Київ : Лабораторія, 2022. – 256 с.
2. Фромм Е. Мати чи бути?: пер. з англ. / Е. Фромм. – Вид. 2-ге. – Київ : Укр. Письменник, 2014. – 222 с.

References

1. Fridman, R. (2022). Rozghadka henialnosti. Yak pratsiuie inzheneriia idei [The solution to genius. How the engineering of ideas works] Kyiv. 256 p. [in Ukrainian].
2. Fromm, E. (2014). Maty chy buty? [To have or to be?]. Kyiv. 222 p. [in Ukrainian].

Kovalchuk Yurii

GIFTEDNESS IN THE LIGHT OF PRINCIPLES OF IDENTIFICATION: ESSENTIAL CHARACTERISTICS AND APPROACHES TO MEASUREMENT

Summary.

The content of the article is a summary of the results of an attempt to identify and describe the principles of giftedness identification. The starting point of the research initiative is the general scientific meaning of the concept of principle, which is outlined by means of the following statements. The principle reflects the stable characteristics and key functional trends that determine the specifics of the phenomenon as a holistic entity, contains schemes for its objective understanding and explanation, as well as measurement algorithms indicating the scope of realistic possibilities and limitations and rules for purposeful interaction with it to solve practical problems and tasks. A principle is a regularity that reflects the nature of the world order or a particular phenomenon. A principle is a fundamental explanatory model, an integral part of which is knowledge about the regularities that determine the limits of possibilities and parameters of measuring a phenomenon, as well as the possibilities of its practical use. The principles of giftedness identification are interpreted as constructs that reflect the results of its research cognition, the degree of its understanding as a phenomenon and play the role of guidelines in building its further research, as well as identifying it as a phenomenon and its features for practical purposes: for its development, providing conditions for an individual to achieve optimal levels of productivity of his or her giftedness. Giftedness diagnostic principles reflect the general patterns of emergence, functioning, and development of giftedness. They are cognitive formations, constructs of scientific thinking used in the knowledge of the nature of the phenomenon of giftedness as a tool that determines the parameters and limits of the possibilities of research and diagnostic measurements. The article provides a definitional description of the following principles of giftedness research and identification: the principle of specificity; the principle of authenticity; the principle of productivity; the principle of association; the principle of cognitive complexity; the principle of the value of the giftedness effect; the principle of the degree of giftedness; the principle of dynamics; the principle of flexibility; the principle of the presumption of talentlessness.

Keywords: *identification of giftedness; principles of giftedness identification; principle of specificity; principle of authenticity; principle of productivity; principle of association; principle of cognitive complexity; principle of value of the effect of giftedness; principle of degree of giftedness; principle of dynamics; principle of flexibility; principle of presumption of talentlessness.*

Стаття надійшла до редколегії 29 жовтня 2024 року